

Az emberi jogok természetjogi megalapozásának kortárs problémáiról a legújabb olasz jogfilozófiai irodalom tükrében*

Frivaldszky János

Bevezetés

Az emberi jogok jogilag kötelező erejüként való felismerése történelmi-erkölcsi tudatosodási folyamat eredménye volt. Azonban az emberi jogok ezen kötelező voltának fel- és elismerése nemcsak az emberi jogok alapjául szolgáló természeti törvény megismerésének fokozatosságára, vagyis annak episztemológiai oldalára bizonyíték, hanem arra is, hogy az ember történelmi-társadalmi-kulturális lényként, azaz kulturális egzisztenciaként éli meg életét, vagyis nem elvont *a priori* meghatározható metafizikai lényeként, amelynek ismérvei – s így az azokból deduktíve fakadó emberi jogok is – egyszer és mindenkorra teljes mértékben meghatározhatóak.

Ezen felismerések az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* (továbbiakban: *Nyilatkozat*) elfogadása időszakában erős nyomot hagytak az emberiségnek az emberi jogokról való gondolkodásában. Olyannyira, hogy szinte már a másik végletbe esett a közgondolkodás, minthogy az emberi természetről, annak lényegéről, s az azokból deduktív gondolkodással fakadó emberi jogokról szinte már nem is illik beszélni antiesszencialistának is nevezhető posztmodern korunkban.

Mi azonban úgy véljük, hogy azon törekvésekkel szemben, amelyek az említett *Nyilatkozatban* foglalt némely alapvető jogot és alapvető intézményt azok eredeti, a deklarációban foglaltakkal ellentétes jelentésadásokkal kívánják ideológiai és politikai okokból megtölteni, például az „abortuszhoz való jog” és a homoszexuális párok házasságkötéshez való jogának emberi jogként való igénybejelentései esetében, nos ezen törekvésekkel szemben csak az emberi természeti lényegből logikai szükségszerűséggel fakadó jogokkal

---

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

(az „abortuszhoz való joggal” szemben az élethez és jogalanyisághoz való jog deduktív megalapozásával) és intézményekkel (a házasságnak egy férfi és egy nő intézményesített kapcsolataként való megalapozásával) lehet érvelni helyesen.

Ezen érvelés érvényességi terepe nagyon szűkre szabott, hiszen az emberi természetből fakadó lényegi ismérvekből vezet le logikai szükségszerűség adta szigorral néhány alapvető emberi jogot és intézményt, azonban ezen emberi jogok tartalmi jelentősége annál nagyobb.

I. Egyetértés az emberi jogok konkrét tartalmát, de nem azok alapját illetően

A *Nyilatkozat* szövegezésének korszakában általános *gyakorlati* egyetértés mutatkozott az emberi jogok azon konkrét normatív tartalmait illetően, amelyek megfogalmazásra kerültek. Azonban konszenzus hiányában hiányzott egy olyan *teoretikusan-rationálisan* megfogalmazott filozófiai antropológia, ami az *érvényességi alapjukat* tekintve megalapozta volna ezen emberi jogokat. Vagyis hiányzott az emberi természet forrását, célját és így vett mibenlétét illető egyetértés.

Mindenki egyetértett a deklarált emberi jogokban, de nem azok érvényességének *miértjében*, mert ha arra rákérdeztek volna, akkor az vitát eredményezett volna.¹ A megfogalmazott emberi jogok így csak annyiban tekinthetők „természetes” jogoknak, hogy nem egy esetben szerepel a szóhasználatban a ‘veleszületett’ kitétel a nevezett jogok előtt. Ez azonban „csak” annyit jelent, hogy nem a pozitív jog azok érvényességének a forrása.

A *Nyilatkozat* azonban nem fogalmazza meg azon, az emberi természetben rejlő forrás miértjét, így például az emberi méltóságnak a forrását, ami meghatározott emberi természetben alapulván természetjogi módon tartalmazná és írná elő ezen emberi jogokat és intézményeket. Ezzel a deklarált emberi jogok valamiképpen elveszítik meghatározott, tartalmi értelemben vett természetjogi alapjukat, mivel ez utóbbi feltételeznél az egyetemes emberi természet általános elismerését.²

Ily módon a *Nyilatkozat* megfogalmazásában közreműködő felek csupán a maguk számára igazolták – a saját maguk számára érvényes, de a többiekétől

---

¹ VÖ. MARITAIN J., *Man and the State*. Washington D.C., 1998. 77. BOBBIO N., *Sul fondamento dei diritti dell'uomo*, in *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* (XLII) 1965, 302–309.

² PIZZORNI R., *Diritto naturale e diritto positivo in S. Tommaso d'Aquino*, Bologna, 1999, 221.

különböző teoretikus igazolási módon – az emberi jogok érvényességi alapját, amiben tehát nem volt egyetértés, s csak a cselekvést, azaz az emberi jogokat védő *gyakorlati konklúziókat* tekintve mutatkozott effektív konszenzus.³

Az akkori pragmatikus hozzáállás szerint praktikusán végül is nem volt különösebb jelentősége, hogy a *Nyilatkozat* elfogadói miben fogalmazzák meg a maguk számára az említett jogok végső érvényességi alapját, a fontos – politikai – praktikus szempontból az volt, hogy azok hatékony nemzetközi védelme megvalósuljon, amihez ezen deklaráció a maga közvetett és szimbolikus eszközeivel kívánt hozzájárulni. Ez rendjén is való volt egy olyan nemes célt tekintő politikai pragmatizmus szintjén, amely alapján *konszenzussal* meg lehetett egyezni a védendő jogokban a tömeges jogtiprások időszaka után.⁴

A *Nyilatkozat* mögött rejlő konszenzus kompromisszuma az volt tehát, hogy az emberi természetre és annak forrására való utalás zárójelbe kerül, ami által végeredményben az emberi jogok természetjogi alapjának kimondása is elhagyásra került. Ezáltal azonban – tézisünk szerint – az emberi jogok nem kaptak sem természetjogi védelmet, sem természetjogi tartalom meghatározást, ami az emberi jogok majdani érvényesülésére, annak mi-kéntjére is rányomta a bélyegét.

Azonban Maritain gondolatainak nyomdokán haladva, egy helyesen értelmezett pozitív megközelítésben úgy is fogalmazhatunk, hogy a közös osztozott, megtapasztalt igazság-magvakból kiindulva volt lehetséges egy pragmatikus konszenzus, mert a természeti törvény 'hajlam szerinti megismerése' „működött” az emberiség erkölcsi tudatában, ami viszont pretudományos és prefilozófiai elsődleges megismerési mód, és így az még nem kíván, s nem feltételez rögtön teoretikus megalapozást és reflektív tudományos-filozófiai tudást is.⁵

II. Jacques Maritain: 'praktikus igazság' és az emberi jogok természetjogi alapja – egy kompromisszum problémája

Az említett deklaráció megfogalmazásának előkészületeiben részt vevő Jacques Maritain keresztény természetjogi alapokon közelítette meg az

---

³ Vö. MARITAIN J., *Man and the State*, 78.

⁴ MESSINESE L., *La concezione della legge naturale in Jacques Maritain*, in GERARDI R. (a cura di), *La legge morale naturale, problemi e prospettive*, Roma, 2007, 424.

⁵ MESSINESE L., *La concezione della legge naturale in Jacques Maritain*, 426.

emberi jogokat, azok eredetét, érvényességét és tartalmát.⁶ Amikor azok megismerhetőségének tárgyalásába és tartalmának kifejtésébe fog a természeti törvény-tan bázisán, akkor Aquinói Szent Tamás nyomdokain haladva keresztény filozófiai alapokon érvel.⁷

Egyrészt az emberi jogok tartalmi érvényességét illetően azok Istentől való eredetét hangsúlyozza, mivel az emberi személy méltósága az ember Isten képmására való teremtettségéből származik, másrészt viszont azt állítja, hogy a természeti törvény legáltalánosabb előírásait minden ember a 'természetes hajlam' alapján, azaz a természeti törvény emberben való „működése” alapján, természetes módon megismerni képes.

Szent Tamás szerint ugyanis a természeti törvény az örök törvény részvétele az emberi észben. Az ember tehát megismerni képes ezen törvényt pusztán természetes hajlamainak céljaira reflektáló természetes racionalitása által.

Maritain, aki egyébként keresztény alapokon, természetjogi módon alapozta meg írsaiban az emberi jogokat, úgy tudta ezen alapokat feltárni, és azok megismerhetőségét bemutatni, hogy ontológiailag és ismeretelméletileg – a végső forrás (örök törvény) elfogadása nélkül is – megalapozottként fogadhatta el ezen jogokat bárki. Ebben azon koncepciónak volt kiemelkedő szerepe, miszerint a természeti törvény 'természetes hajlam' alapján kerül elsődlegesen megismerésre, s amely tan eredetileg Szent Tamástól származik.

Vagyis a *Nyilatkozat*nak pusztán a gyakorlati konklúziókat érintő politikai konszenzusa mögé az emberi jogok megismerésének tudományos igazolását úgy tudta nyújtani Maritain egy mérvadó közönség számára, hogy azt ezen episztemológiai, azaz megismerés-orientált szemléletmódja mi-

⁶ Az emberi jogok tárgyalásakor az emberi személy keresztény értelemben vett transzcendens méltóságából indul ki, s hozzáteszi, hogy ez a transzcendencia a „legnyilvánvalóbban a hit és a megváltás perspektívájában létezik”, majd úgy folytatja, hogy „de azóta e méltóság tudata fokról fokra teret nyert a természetes rendben is, behatolva a természet törvényéről és a természetjogról való tudásunkba, s megújítva azt.” MARITAIN J., *A személy jogai, a politikai humanizmus*, in FRIVALDSZKY J. (szerk.), *Természetjog, szöveggyűjtemény*, Budapest, 2006, 90–92. Az eredeti forrás: MARITAIN J., *Les droits de la personne*, in *Les droits de l'homme et la loi naturelle*, Paris, 1947, II, 53–113. Az alapvető gondolatok azonban már 1942-ben megvoltak, mivel ezen év májusában, New Yorkban publikálta a *Les droits de l'homme et la loi naturelle* című munkáját. MARITAIN J. et R., *Ceuvres complètes*. Fribourg /CH/-Paris, 1988, Vol. VII, 619–695.

⁷ Azon kérdéshez, hogy létezik-e keresztény természetjogi gondolkodás, vagy hogy csak ezen teológiai alapú érvelés használható-e egy keresztény filozófus, jogfilozófus számára lásd: AMBROSETTI G., *Diritto naturale cristiano, profili di metodo, di storia e di teoria*, Roma, 1970. Manapság újból hangsúlyozásra kerül, hogy az emberi jogokat kifejezetten az isteni jogalapú természeti törvényre szükséges alapozni.

att voltak képesek elfogadni. Eközben Maritain a természeti törvény ezen episztemológiája mögött rejlő ontológiai tudományos-filozófiai magyarázatát tomista módon adta meg, s így az emberi személy méltóságát és abból fakadó jogait keresztényi értelemben vett természeti törvényi alapokon állóknak tekintette.

Az emberi jogok forrásául szolgáló emberi méltóság isteni jogú megalapozása és a moráleteológiai teoretikus érvelés nem jöhetett szóba a *Nyilatkozat* megfogalmazásakor, mivel ezen teoretikus-teológiai alap elfogadása a (keresztény) vallásos hit világába tartozik, miközben a *Nyilatkozat* szövegének megfogalmazói többféle valláshoz és ideológiai meggyőződéshez tartoztak. A természetjog hitbéli igazság szférájába tartozó érvényességi alapjának feltárására, azaz az örök törvény tartalmának kifejtésére és az abban való egyezésre – ezen igazolási módok dogmatikusaknak tekintetvén kölcsönösen elutasítottak volna, ezáltal végeláthatatlan vitákat szülve –, s így a természeti törvény Törvényalkotói forrásának meghatározására eleve nem volt lehetőség. De lehetővé vált a természeti törvény episztemológiai, azaz emberi-civilizatorikus oldalán egyre kiteljesedően megismert tartalmaknak a hangsúlyozása, vagyis a megismerő alany (ember, emberiség) a megismerésben betöltött szerepének, valamint a megismerés módjának (hajlam szerint, természetazonosság révén) a kiemelése, a kapott, azaz a kötelezőként megismert emberi jogi tartalmakkal együtt. Lehetőség volt tehát az emberi jogok konklúzió-szerű tartalmának episztemológiailag biztos meghatározására, s ennek következtében azok konszenzusos politikai kinyilvánítására.⁸

Azt is el kell azonban mondanunk, hogy pontosan meghatározott érvényességi forrás és teoretikusan megfogalmazott, közösen osztott ontológiai rend adta keret és alap nélkül ezen jogok – akaratlanul is – olyan bizonyítatlan axiómák lettek, amelyek metafizikailag rögzített természetjogi alap híján, voltaképpen érvényességi forrás híján, s így értett kötelező erő hiányában a) végül is *védtelemek* maradtak, b) jogi *tartalmukat*,⁹ *értelmezésüket* tekintve pedig *irányvesztetté*, c) továbbá a mögöttes emberi természet nélkül az egyes jogok *egymástól elszakíthatóak*,¹⁰ sőt egymással *szembeállíthatóak*, illetve egymással szemben *kijátszhatóak* lettek.

⁸ Vö. MARITAIN J., *Man and the State*, 76–80.

⁹ A *Nyilatkozat* pozitív jogi értelemben vett kötelező erővel nem rendelkezik, azonban az emberi jogi gondolkodás alakulását nagymértékben befolyásolta.

¹⁰ Bizonyos jogokat egyes emberi jogi törekvések abszolutizálva kiragadnak emberi jogi összefüggésükből, márpedig ez ellentétes a *Nyilatkozat* szellemével. POSSENTI V., *Il principio-persona*, Roma, 2006, 108. A 'jogok világa'-koncepcióhoz, vagyis az emberi jogok összefüggő

Mint már utaltunk rá, az emberi jogoknak a pozitív jogi forrástól, azaz a politikai hatalomtól való független kötelező erejét volt hivatva kifejezni az, hogy a *Nyilatkozatban* bizonyos emberi jogok előtt a 'veleszületett' jelző szerepel. Mivel azonban a *Nyilatkozat* pozitív jogi kötelező erővel nem rendelkezik, s a forrásul szolgáló emberi természet lényegi mibenlétének meghatározásának elhagyásával tulajdonképpen a természetjogi megalapozás is zárójelbe került (s csupán a „veleszületett” jelzőre redukálódott), így kétségesé vált az emberi jogoknak tágabb, *jogfilozófiai értelemben vett* kötelező tartalmának mibenléte is.

Időközben számos emberi jogi dokumentum került elfogadásra, amelyek pozitív jogi kötelező erővel rendelkeznek, így többek között *A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* is, azonban az emberi jogok érvényességi alapjának hiányából fakadó problémák nem oldódtak meg, sőt mintha fokozódni látszanának. Mivel az említett dokumentumok többkevesebb politikai elemet is magukban rejtnek, minthogy a jogok nemzetközi vindikációját tartalmazzák, így a jogok politikai igénybejelentésének kultúráját is elterjesztették.

Ez a posztmodern korban egyfajta libertariánus szemléletben tekintett „igény- jogok” követelésének egész politikai kultúráját teremtette meg, amely jogigények sok tekintetben nyilvánvaló ellentétben vannak a *Nyilatkozatban* foglalt jogokkal, intézményekkel.¹¹

Természetjogi nézőpontból a jogok elismeréséért való küzdelem tekintetében nagy különbség van azon helyzet között, amikor egyetemesen osztott, természetjogilag megalapozott természetes jogok vindikációja, pontosabban kinyilvánítása és érvényesítése történik, s aközött a napjainkban elterjedt – s az imént hivatkozott – helyzet között, amikor természetjogi igazolás nélküli, vagy egyenesen a természeti törvény előírásaival szembenálló igényeket politikai eszközökkel igyekeznek elfogadtatni és pozitív joggá tenni, azaz kikényszeríteni politikai vagy ideológiaiainak tekinthető

---

rendszer alkotó jellegének természetjogi (gyakorlati filozófiai) tárgyalásához lásd: VIOLA F., *I diritti umani: una nuova forma di diritto naturale?* in ANGELINI G. (a cura di), *La legge naturale, I principi dell'umano e la molteplicità delle culture*, Milano, 2007, 137–149. Nézetünk szerint vannak olyan alapvető emberi jogok, amelyek helyes (!) értelmükben abszolútak: így például a jogalanyisághoz, az élethez és az emberi méltósághoz való jog olyan alapvető jogok, amelyek az emberi természetből abszolút módon, korlátozhatatlanul fakadnak. Azonban ezen jogok is az emberi személy lényegéhez kötötten nyernek értelmet és tartalmat, mivel ezen jogok 'emberiek' és a 'személy'-hez tartoznak.

¹¹ Újabbán a genderfeministák a nemi szerepekben való gondolkodás teljes forradalmasításáért, illetve megszüntetéséért folytattak kampányt az ENSZ által szervezett 1995-ös pekingi női világkonferencián. ALZAMORA REVOREDO, O., *A genderideológia: veszélyek és lehetőségek*, in *Embortárs* 6 (2008/1), 11–23.

megfontolásokból. Ezen utóbbi természetjog-ellenes, „emberi jogi”-nak nevezett igények és követelések, még ha pozitív jogi formát öltenének is, természetjogi értelemben vett jogi érvényességgel és kötelező erővel nem rendelkeznek.

Mindezen kortárs problémák tehát abból fakadnak, hogy a *Nyilatkozat*-ban deklarált jogok nem rendelkeznek kifejezett módon, közösen kinyilvánított természetjogi alappal.

A jogok eredetét tehát Maritain a természeti törvényen keresztül az örök törvényre vezeti vissza, miközben a természeti törvény megismerését oly módon fejt ki, hogy azzal sokféle vallási, illetve ideológiai meggyőződésű ember egyetérthet, ha a *Nyilatkozat*-ban foglalt emberi jogokat osztja, ha az azokba vetett szekuláris „hit” vezeti. Maritain bemutatásában az ember ugyanis hangsúlyosan történeti lény, ‘kulturális lény’,¹² így a természeti törvény kifejtése kultúrfilozófiai elméleti keretben történik, amelyben az *emberiség* az említett törvény megismerésének a kitüntetett alanya. A természeti törvénynek az emberiség tapasztalatában és lelkiismeretében végbemenő történelmi megismerésének, azaz a természeti törvény történelmi civilizatórikus-kulturális értelemben vett *gnoszeológiai* elemének rendkívül hangsúlyos szerep jut tehát Maritain elméletében.¹³ Az emberiség így a történelmi tapasztalatok nyomán nyert lelkiismereti-tudati fejlődésének egy fontos pontján kötelező erejűként ismer fel bizonyos emberi jogokat, és ezen felismerésben a nyilatkozat(ok) megfogalmazói egyezségben vannak, szinte spontán módon abban voltak. Maritain érdeme, hogy azáltal, hogy a természeti törvény – elsődleges, hajlam vagy természet-szerintiség módján való – megismerésére, és nem pedig annak teoretikus módon megfogalmazható ontológiai oldalára irányította a figyelmet, hozzájárult az

---

¹² MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, Milano, 1985, 124. Vö. VIOLA F., Bevezetőjével a „Nove lezioni sulla legge naturale” mű előtt: *La conoscenza della legge naturale nel pensiero di Jacques Maritain*, 30–31. 34. Ez a kilenc előadás 1950-ben hangzott el. Előbb jelent meg olaszul, mint az eredeti nyelven. VIOLA F., *La conoscenza della legge naturale nel pensiero di Jacques Maritain*, 12. A tény, hogy az eredeti nyelv (francia) előtt olasz nyelven került kiadásra Maritain e fontos műve, mindig megemlítésre kerül az olasz szakirodalomban. Lásd: MESSINESE L., *La concezione della legge naturale in Jacques Maritain*, 409. Az olasz nyelven való kiadás nagymértékben alakította az olasz jogfilozófiai gondolkodást, különösen a természetjogászokét. Figyelemre méltó, hogy például egy nem régen megjelent brazil monográfia, amit a brazil Jacques Maritain intézet adott ki, Maritain jogi gondolkodást megtermékenyítő életművét és annak jogi, alkotmányjogi hatásait úgy tárgyalja, hogy egyáltalán nem alapoz az említett kilenc előadásra, márpedig – nézetünk szerint – enélkül sem Maritain természetjogi koncepciójának, sem emberi jogi gondolkodásmódjának megértése nem lehetséges. POZZOLI L., *Maritain e o Direito*, São Paulo, 2001.

¹³ VIOLA F., *La conoscenza della legge naturale nel pensiero di Jacques Maritain*, 33.

általános konszenzus eléréséhez az ezen törvényen alapuló emberi jogok vonatkozásában.¹⁴ Lehetséges volt tehát az egyetemes (általános) konszenzus a természeti törvény emberi jogokat előíró ismeretelméleti oldalának eredményeit illetően, miközben az azokat megalapozó ontológiai dimenzió – amit Maritain nemcsak vallott, hanem alapos és nagyhatású munkával ki is dolgozott – a háttérben maradt.¹⁵ Nyilvánvalónak tűnik, hogy Maritain természeti törvény-tanában kifejtett gnoszeológiai elem összhangban volt az emberiségnek a természeti törvény tartalmáról nyert átütő erejű történelmi tapasztalatával. Azonban ezen, a *Nyilatkozat* évében, 1948-ban érzékelhető optimista hangulat,¹⁶ és – tehetjük hozzá – a mögöttes kulturfilozófiai alap régóta eltűnt immáron. Ily módon ez a természeti törvény és az emberi jogok kapcsolatának újrafogalmazását igényli – talán éppen Szent Tamás vonatkozó gondolataihoz való még szorosabb visszatérés révén.

A kérdés, amit a *Nyilatkozat* korunk számára felvet, az az, hogy az érvényességi alapok igazolásától elvonatkoztatott emberi jogok tartalmainak gyakorlati *igazolása* mennyiben képes az emberi jogi kollíziókat feloldani szándékozó érvelést a helyes irányban tartani akkor, amikor közvetlenül az emberi természeti lényegen alapuló emberi jogokról van szó.

A *Nyilatkozat*ban megfogalmazott emberi jogok, mint gyakorlati konklúziók, a természeti törvény szent tamási tartalmainak alapvetően megfelelnek. Nem így azonban azok azon ideológiai-politikai érdekeknek és szubjektív nézeteknek kitett további értelmezései, amelyek, minthogy a deklarált jogokat, alapvető intézményeket a tartalmi kifejtésükkor – mint már a felmerülő veszély oldaláról utaltunk rá – elszakították az *emberi természet* tartalmi elemeitől, annak ontológiájától, ezáltal egyes jogokat kiemelve, a többi jogtól elszakítva, tehát nem az emberi természet lényegével, strukturált céljaival összhangban értelmezték.

Így a deklarált emberi jogok nem egyszer önmagukban is deformált értelmet nyertek,¹⁷ vagyis az emberi jogi érvelés, igazolás keretében természet-

---

¹⁴ MESSINESE L., *La concezione della legge naturale in Jacques Maritain*, 424.

¹⁵ Vö. Uo.

¹⁶ Vö. PIZZORNI R., *Diritto naturale e diritto positivo in S. Tommaso D'Aquino*, Roma, 1999, 224.

¹⁷ Vö.: „La Dichiarazione universale dei diritti dell'uomo costituisce uno dei più bei successi della storia moderna. »Essa rimane una delle espressioni più alte della coscienza umana nel nostro tempo« [...] e offre una solida base per la promozione di un mondo più giusto. Tuttavia i risultati non sono stati sempre all'altezza delle speranze. Alcuni Paesi hanno contestato l'universalità di tali diritti, giudicati troppo occidentali, e questo spinge a cercare una loro formulazione più comprensiva. Inoltre, una certa propensione a moltiplicare i diritti dell'uomo, in funzione più dei *desideri disordinati dell'individuo consumista* o di ri-

jog-ellenes, vagyis nem-jogi tartalmakat vettek fel. Tehát megállapítható, hogy az emberi jogok tartalmainak alkalmazásukkor történő *igazolása*, vagy az arra tett kísérlet még nem jelenti egyben egyszersem azok *megalapozását* is. Ez felveti az emberi természetről alkotott teoretikus tudás morál- és jogfilozófiai szempontú relevanciájának a kérdését, amire hamarosan ki fogunk térni.

Az emberi jogok – szent tamási, természetjogi értelemben vett – fenti félreértelmezése láttán azonban mindenképpen már most felmerül a kérdés, lehet-e úgy igazolni az emberi jogok tartalmát, hogy közben nincsen azok *végössérvényességi alapja* feltárva, illetve, ha nem ontológiai dimenziójukban és tartalmukban tekintjük azokat. Nézetünk szerint – a Tamás által kifejtett természetjogi tant alapul véve – nemcsak hogy nem lehet újabb emberi jogokat levezetni az emberi természeti lényeg, az emberi természet céljainak mellőzésével, hanem a *Nyilatkozatban* megfogalmazott emberi jogok helyes tartalmát sem lehet megállapítani a szó klasszikus – szent tamási, vagy neoskolasztikus –, ontológiai értelmében vett természetjogi érvelés alkalmazása nélkül.

Ebből következik, hogy az emberi jogok helyes értelmezése miatt az emberi természetet a jogfilozófia reflektív síkján jogi módon teoretikusan meg lehet és meg is kell fogalmazni. Még ha egy emberi jogi nyilatkozat mellőzi is ezt a filozófiai antropológiát, a jogfilozófia tudománya, specifikus hivatását szem előtt tartva, ezt már nem teheti meg. Az emberi természet ezen teoretikusan megfogalmazott lényegére vonatkozó tudásra, mint az érvelés alapjára, azért van szükség, mert enélkül nem lehet a legfontosabb emberi jogokat és természetes emberi intézményeket levezetni, megalapozni, illetve nem lehet az ezzel ellentétes „emberi jogi”-nak nevezett legújabb természetjog-ellenesnek tekinthető törekvéseket, mint „nem jogi”-akat, mint érvényteleneket elutasítani. Az ember számára való ‘emberi jó’-nak az emberi természet finalizmusában foglalt objektív és rendezett tudására van ahhoz szükség, hogy az annak eléréséhez, biztosításához való jogot, mint kötelező jelleggel előírtat általános érvénnyel meg lehessen fogalmazni. A kérdés most már az, hogy mik ezen emberi javak és hogyan fogalmazhatóak meg.

---

vendicazioni settoriali che non di esigenze oggettive del bene comune dell'umanità, ha contribuito non poco a svalutarli. *Separata dal senso morale dei valori* che trascendono gli interessi particolari, la moltiplicazione delle procedure e delle regolamentazioni giuridiche conduce soltanto a un affossamento, che in definitiva serve soltanto *gli interessi dei più forti*. Soprattutto, si manifesta una *tendenza a reinterpretare i diritti dell'uomo separandoli dalla dimensione etica e razionale, che costituisce il loro fondamento e il loro fine, a profitto di un puro legalismo utilitarista*. (kiemelés tőlem: F. J.)” Commissione Teologica Internazionale, *Alla ricerca di un'etica universale: nuovo sguardo sulla legge naturale*, Città del Vaticano, 2009, n. 5. 7–8.

Korunkban az ontológiai, de egyáltalán mindenféle esszencialista érvelés elutasításra talál, tehát mindazon igazolási mód, amely egy emberi természetből indul ki, mint a jogi érvényesség forrásából. Egyrészt az újkantiánus, s egyben analitikus gyakorlati filozófiai gondolkodás ‘neoklasszikus’ – tomista – természetjogi irányzata, másrészt a posztmodernitás jegyeit hordozó pragmatista irányzatok utasítják el a jogi normáknak, emberi jogoknak egy előzetesen megfogalmazott egyetemes emberi természetből fakadó levezetését.¹⁸ Mi azonban az emberi jogokat érintő jogi érvelésbe ezen emberi természet felvételét nélkülözhetetlennek tartjuk. Az alapvető emberi jogok konkrét tartalmi meghatározása, azaz megalapozása, levezetése, illetve igazolása nem mellőzheti az emberi természetről vallott *a priori teoretikus tudást*, viszont más emberi jogok megalapozása, illetve azok kollíziójának feloldása a klasszikus jogtudomány dialektikus prudenciális gyakorlati tudását is igényli, ami viszont kiváltképpen a gyakorlati filozófia és érvelés világa.

De a fentiek további kérdésekhez, tárgyalandó tematikákhoz vezetnek el minket. Így az is felvethető, hogy a gyakorlati filozófia megjelenési módjainak különféle igazság-igényei és igazolási módjai milyen természetűek, illetve milyen kapcsolatban állnak egymással. Azaz az emberi jogok érvényesítése végett elvszerűen gyakorolt konszenzus-orientált *politikai* pragmatizmus „gyakorlati igazsága”, vagyis az emberi jogokat érintő tartalmak ‘egymást átfedő konszenzusa’, illetve a jogalkalmazás kontroverziás-dialektikus prudenciális *jogi* érvelésének igazság-igénye, továbbá a jogelméleti érvelés *tudományos* közösségének kortárs, jobbára analitikus *igazolás-orientált* gyakorlati filozófiaként megfogalmazott – nézetünk szerint – morál- és politikai filozófiájának állításai milyen relációban állnak egymással? Egyáltalán, az az elsőrendű kérdés, hogy van-e a politikai, illetve a jogi gondolkodás tudományos szinten létrejövő, vagy csak áhított bármiféle *konszenzusának* relevanciája az emberi jogok érvényessége tekintetében, és ha igen, akkor milyen keretek között.

A rögtönzött válaszuk az, hogy az alapvető emberi jogok tekintetében csak az emberi természetből fakadó instanciák között lehet érvényesen érvelni e jogok tartalmának kérdéseiben. Mivel az emberi jogok Maritainnél természeti törvényi, illetve természetjogi alapokon állnak, ezért felmerül a kérdés, hogy mi az emberi természet és a természeti törvény megismerésének a szerepe és módja az emberi jogok megfogalmazásában. A termé-

---

¹⁸ Vö. FRIVALDSZKY J., *A jogászok tudása mint „igazi filozófia” Ulpianusnál és napjainkban*, in PAKSY M. (szerk.), *Európai jog és jogfilozófia*, Budapest, 2008, 95–108.

szeti törvény megismerésnek elsődleges, azaz egyéni, illetve az emberiség szintjén történő, valamint reflektív, azaz másodlagos, filozófiai tudományos megismerési módjait kell e tekintetben majd megkülönböztetnünk. Az emberiség szintjén történő megismerési szintet kifejezetten Maritain természeti törvény-koncepciója miatt szükséges elemezni. A továbbiakban látni fogjuk, hogy maga a kérdésselvetés is némileg más Maritain korában, az emberi jogok megfogalmazásának optimista légkörében, és más problémáktól terhes korunkban, amikor sokszor csak üres, tartalom nélküli formulákká váltak bizonyos alapvető jogok, amelyeket különféle ideológiai és politikai irányzatok a saját meggyőződésüknek és érdeküknek megfelelően kívánnak tartalommal kitölteni.

A tézisünk az, hogy amint a nem korrumpálódott, természetes emberi hajlamokra reflektáló hétköznapi ember természetes értelme az emberi lét céljait és az ahhoz tartozó javakat, előírásokat megérteni képes, ugyanúgy az egyéni és közösségi erkölcsi tapasztalatok bázisán a természetjog vagy a jogfilozófia reflektív tudományos tudása a filozófiai és társadalomtudományok eredményeit is alapul véve – a természeti törvény másodlagos megismeréseként – az emberi természet lényegét, legalapvetőbb tartalmi elemeit és az azokból következő normákat, intézményeket, jogokat és kötelességeket a fogalmak és az azok közötti relációk feltárásával megfogalmazni képes korunkban is.

Ezen a reflexiós szinten meg lehet és meg is kell fogalmazni tehát az emberi természet mibenlétét oly módon, hogy abból meg lehessen alapozni, azokból le lehessen vezetni a legalapvetőbb emberi jogokat, kötelességeket és a természetjogi intézményeket. Azért kell azt megfogalmazni, mivel az egyéni természetes erkölcsi megismerés során a természeti törvény egy-némely alapvető előírása evidencia-szerűen, vagyis a „hétköznapi megismerés” esetében a természetes hajlam alapján ismerhető meg, amelyeket tudományosan is megalapozva a jogfilozófiai reflexió néhány természetjogi elvet, jogot, normát, intézményt és szabályt a maguk szükségyszerűségében tud levezetni a közöttük adódó szillogisztikus logikai kapcsolatok kidolgozásával. Ehhez azonban szükségeltetnek a szillogizmus igaz premisszái, amiből néhány az emberi természet vonatkozásában bizton adódik.

Az emberi jogok az emberiség történetében, ha nem is teljesen kifejtett formában, de voltaképpen a természetjogi érvényesség alapján – „veleszületett”-ként meghatározva – kerültek megfogalmazásra és kihirdetésre. (Jelen tanulmányban sokszor nem teszünk fogalmi különbséget a ‘természeti törvény’ és ‘természetjog’ fogalmi között, vagyis azokat legtöbbször szinonimaként használjuk, habár nyilvánvaló, hogy a természeti törvény

- tág értelmében - alapozza meg a természetjogot.)¹⁹ Az emberi jogok így megalapozást, ha tetszik, igazolást igényelnek a természetjog által mind jogi érvényességüket, mind helyes gyakorlásukat tekintve. Ennek intuíciója megvolt a *Nyilatkozat* megfogalmazásakor, azonban - mint már írtuk - az emberi természet mibenlétét és célját, valamint az ember méltóságának forrását illető egyetértés hiányában a kifejezett természetjogi alap filozófiai-teoretikus módon nem került megfogalmazásra.

Jacques Maritain az 1947 júniusában, a *Nyilatkozat* előkészítése közben írt válaszában úgy fogalmaz, hogy ha Isten nem létezik, akkor csak a „cél szentesíti az eszközt”-elv az egyedül ésszerű, és ha egy olyan társadalomban kerülne alkalmazásra, amelyben végre mindenki jogai teljességét gyakorolná, akkor ezen cél érdekében bármely ember bármely jogát meg lehetne sérteni, ha az szükséges eszköz lenne a kitűzött cél elérése érdekében.²⁰ Elméletileg nagyon is elképzelhető tehát egy, az emberi jogok „teljes” érvényesüléséért küzdő olyan hamis politika, amely a valódi emberi jogokat, s így az emberi méltóságot és az emberi természetet sérti azért, mert az emberi jogokat, azok együttesét nem a helyesen értett emberi természetből eredezteti, ami egyszersmind - egyébként - azok tartalmát is meghatározza. Maritain nyomán megállapíthatjuk, hogy ez a jogsérelmi helyzet például úgy is előállhat, hogy a politikai rendszer a helytelen, redukált antropológiából kiindulva az anyagi egyenlőséget materialista alapon és kollektivistá módon²¹ abszolutizálja, miközben a szabadságjogokat lábbal tiporja, ahogy az a kommunista diktatúrák esetében történt; de úgy is, hogy a politikai rezsim a legtágabban értett és korlátozhatatlan individuális szabadságjogokat, mint egyedül lehetséges jogokat radikalizálja az emberi természet alapvető igazságait figyelembe nem véve. Mindezek ellenére Maritain mégis eltekint az emberi jogok végső megalapozásától a konkrét politikai cselekvéskor, pontosabban a *Nyilatkozat* előkészítő anyagához való hozzájárulásakor, minthogy úgy tartotta, hogy az emberi jogok hatékony védelme akkor is biztosítható, ha a jogok alapjaiban a *Nyilatkozat* megfogalmazói nem értenek egyet.²² Az UNESCO egyetemes *Nyilatkozat* előkészítéséhez tett hozzájárulása Beveze-

¹⁹ VIOLA F., *I diritti umani: una nuova forma di diritto naturale?* 137.

²⁰ Lásd az idézetet: CALVEZ J.-Y., *I diritti dell'uomo secondo Maritain*, in AUCANTE V., - PAPINI R. (a cura di), *Jacques Maritain: la politica della saggezza*, Soveria Mannelli, 2005, 108.

²¹ MARITAIN J., *Az igazi humanizmus*, Budapest, 1996, 44-66. vö.: TURGONYI Z., *A marxizmus tomlista szemmel*, in FRENYÓ Z., - TURGONYI Z., *Jacques Maritain*, Budapest, 2006, 55-97.

²² Ez a gyakorlati helyzet fenn is állt, hisz a *Nyilatkozat* szövegezői között több nemzetből és vallásból voltak jelen a nemzetközi közösség képviselői.

tésében, amelynek szerkesztésével Maritaint megbízták, a francia filozófus leszögezi, hogy az emberek egyetérthetnek a *Nyilatkozat* szövegében úgy, hogy közben nem vallanak azonos nézeteket a végső *teoretikus* megalapozás kérdésében: „Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy az én, az emberi jogokban és a szabadság ideájában, az egyenlőségben és a testvériségben való hitem igazolási módja az egyetlen, ami szilárdan az igazságra épül. Ez nem akadályoz meg engem abban, hogy egyezzek ezen gyakorlati meggyőződésekben azokkal, akik meg vannak győződve arról, hogy az ő igazolásuk – amely teljesen különbözik az enyémtől és ellentétes az enyémmel teoretikus dinamizmusát tekintve – hasonlóképpen csak egyedül az igazságra alapozott.”²³ Azt mondja tehát, hogy a gyakorlati meggyőződések terén egyetérthetnek olyan emberek, akik egyaránt meg vannak győződve arról, hogy az emberi jogok tekintetében csak az ő igazolásuk alapszik az igazságon, miközben ezek az igazságok és végső igazolások egymástól különböznek, illetve egymásnak ellentmondanak. Maritain említett állásfoglalása volt akit megbotránkoztatott, mások viszont úgy tartották, hogy nem egyszerű pragmatizmusról van szó, hanem a gyakorlati bölcsesség jegyében tett helyes hozzáállásról.

A *Nyilatkozat* megfogalmazói nem gondolták viszont, hogy a deklaráció mögött rejlő konszenzus maga *teremti meg* a jogok érvényességi alapját, hiszen azokat létezőként, azaz érvényesként, „veleszülettként” *deklarálják*, vagy pedig érződik a megfogalmazásból, hogy úgy jelenti ki a *Nyilatkozat* az emberi együttélés alapjait, hogy ezen elveket, tartalmakat erkölcsi tényekként kezeli. Maritain hozzáállása egy olyan *pragmatikus politikai* viszonyulás egy alapvető fontosságú emberi jogi nyilatkozathoz a politikailag *gyakorolt igazság*, vagyis a *gyakorlati igazság* bázisán – tehát nem a merő elvtelen pragmatizmus talaján –, ami a jogok deklarálását és érvényesülését, mint célt tekinti elsődlegesnek.²⁴ Csakhogy a kérdés az, hogy ezen cél beteljesült-e, illetve egyáltalán beteljesülhetett-e az emberi jogokba vetett pusztán hit²⁵ által akkor, amikor már nem ugyanazon tartalmakat jelentik mindenki számára ugyanazon jogok. Véleményünk szerint: nem. Ennek nemcsak politikai okai

²³ MARITAIN J., *Introduction aux textes réunis par l'UNESCO. Autour de la nouvelle déclaration universelle des droits de l'homme*, in *Ceuvres complètes*, IX, Fribourg / CH / -Paris, 1988, 1206.

²⁴ CALVEZ J.-Y., *I diritti dell'uomo secondo Maritain*, 108–109.

²⁵ Bár az emberi jogok racionális megalapozásukat elveszítették, de attól még nem tűnt el valóságos jellegük, sőt az emberiség vallásává váltak. Ha meg akarják menteni az emberi jogok egyetemességét, akkor egyfajta hitbeli megalapozással kell rendelkezniük, az emberi méltóság szentségébe vetett laikus hitté kell átalakulniuk – írja Viola. VIOLA F., *Diritti dell'uomo, diritto naturale, etica contemporanea*, Torino, 1989, 80.

vannak, tehát, hogy nem érvényesültek sok tekintetben a deklarált jogok, hanem azt is értjük ezen „nem” alatt, hogy teoretikus megalapozatlanságuk hiányában hosszabb távon nem is érvényesülhettek, mert az emberi jogok megfogalmazott ‘emberi természet’ nélkül voltaképpen nem is ‘emberiek’ és nem is ‘jogok’ a szó szoros értelmében. A természeti törvény *elsődleges*, ‘természetes hajlam’ alapján való megismerésének szintjén a *Nyilatkozatban* deklarált jogok empirikusan „egybeesnek” a – szent tamási értelemben vett – természeti törvényen alapuló előírásokkal, de a további megismerésben, kifejtésben, értelmezésben – szintén a szent tamási tan szerint – adódhatnak helytelen és kedvezőtlen kulturális-társadalmi folyamatokkal magyarázható deformációk, amit csak erősít az, ha a természeti törvény teoretikus, *másodlagos* megismerése, azaz annak, és az azokból fakadó jogoknak megalapozása és kifejtése hiányt szenved.

III. A jogfilozófiai, mint reflektív, másodlagos megismerés szerepe az emberi jogok természeti törvényen alapuló igazolásában

A jogtudományra, pontosabban a jogfilozófiára hárul az a feladat, hogy az emberiség erkölcsi tudatosodási folyamatában kötelező erejüként megértett, fel- és megismert alapvető emberi jogokat a tudomány nyelvén megfogalmazza. Ez azt jelenti, hogy fogalmak, állítások és az azok közötti logikai kapcsolatok kidolgozásával kell kimutatnia az emberi jogok jogfilozófiai megalapozottságát.

Ezt a munkát nagy jelentőségűnek tartja Maritain is, aki azt ugyanakkor a morálfilozófia kompetencia-szférájába tartozónak tekinti. Ez a reflektív munka azért is kiemelkedő jelentőségű, mert az a spontán módon felismert emberi jogok megerősítését eredményezi, amelynek hatását mutatja az ellenkező helyzet eredménye, nevezetesen, ha a morálfilozófia – vagy a mi megközelítésmódunkban a jogfilozófia – ezt a munkát nem végzi el, vagy éppen ellenkezőleg, egyfajta pozitivista vagy empirikus alapállásból tagadja ezen megalapozás lehetőségét, akkor jelentős mérvű károsodást okoz ezzel a természetes erkölcsi megismerésben.

A természet-szerinti megismerés jellege, mibenléte ezen a ponton válik fontossá. Maritain a következő megjegyzéseket teszi annak „természete”

tekintetében.²⁶ Először is a természetes hajlamok, amelyek az ész erkölcsi szabályainak természet-szerinti megismerésében a mérték szerepét töltik be, az *észben* gyökereznek. Ugyanis nem az ember állati természetének hajlamairól vagy ösztöneiről van szó. Abban a tekintetben, ahogyan azok az észben gyökereznek, lelki stabilitással rendelkeznek, vagyis amennyiben a racionális teremtményben, mint racionálisban gyökereznek, nem rendelkeznek viszont semmiféle stabilitással, sőt törékenyek az „állat-ember” (*animale uomo*) vonatkozásában és azon hajlamok vonatkozásában, amelyek az „állati természetből” (*natura animale*) fakadnak. Ezen hajlamok egyszerre lényegiek és törékenyek. Így tehát nem meglepő, ha oktatás révén megerősítésre szorulnak. De nemcsak így szorulnak megerősítésre, hiszen a civilizált állapotban, vagyis abban az állapotban, amelybe az emberiség az ész és az értelem megtisztítása révén érkezett, ezen hajlamok azt igénylik, hogy az ész által igazolva legyenek.²⁷

Az erkölcstudományok, a morálfilozófia feladata éppen az, hogy a természetes módon megismert hajlamokat racionálisan igazolja. Ha viszont ezen feladatát nem tölti be, akkor nemcsak, hogy nem lesz képes igazolni az erkölcsi normákat, hanem a spontán módon megismert erkölcsi normák igazolásának lehetőségét általában is ellehetetleníti, s ekkor olyan *hamis meggyőződésekkel* állunk már szemben, amelyek – mondhatjuk Szent Tamással – képesek meghamisítani a hajlamokat.²⁸

Nézetünk szerint éppen abban áll korunk problémája, hogy az igazságra irányuló morálfilozófiai vagy jogfilozófiai kutatómód diszkreditálódott a tudományos gondolkodásban, így a természetes hajlam és a természetes értelem funkciója is erőtlenné vált a kortárs gondolkodásban, sőt azok értelme is átalakult, illetőleg el is tűnt maritaini jelentésében.

A természeti törvény abszolút első, alapvető elvei Maritain megfogalmazásában olyan *alapvető dinamikus sémák*, amelyeket hajlam alapján és nem fogalmakkal végzett műveletekkel ismernek meg az emberek, és éppen ezen spontán megismerésben áll a sérülékenységük is. Hiányosságokat, elhajlásokat, sőt perverziókat, aberrációkat is felmutathatnak, amelyek a hiteles hajlamokkal keveredhetnek.²⁹

A problémát az jelenti, hogy a természetes hajlam alapján való megismerés a természeti törvény kötelező erejéről való „hétköznapi”, rendes

---

²⁶ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 150.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ MESSINESE L., *La concezione della legge naturale in Jacques Maritain*, 417–418.

tudomás-szerzést is jelenti,³⁰ ha pedig ez fogyatékos, akkor az emberi jogok, a természeti törvényen alapuló intézmények érvényességének tudata, a jogi kötelező erő érvényesülése nehezül el. Ez azért valós veszély, hangsúlyozza Maritain, mert a természeti törvény csak annyiban törvény, ha ki van hirdetve, tehát ha megismerhető/megismerik a címzettek, és a gyakorlati ész előírásaiként fogalmazódnak meg annak előírásai – ezért alapvető a természeti törvény gnoszeológiai oldala.³¹

Csakhogy miként értékeljük azt, amikor az emberiség nem egyre jobban kiteljesedő módon látszik tudomásul venni a természeti törvény előírásait, hanem éppen a legcivilizáltabbnak tartott véleményformáló fórumai olyan emberi jogokat vindikálnak, amelyek a természetes hajlamokkal és a természetes ésszel, azaz a természeti törvény alapvető előírásaival gyökeresen szemben állnak? Ezek nem egyedi és eseti „elhajlások”, hanem az emberi jogok megismerésének – maritaini értelemben vett – történelmileg tekintett civilizatorikus-progresszív értelmezése tekintetében vet fel komoly kérdéseket.

Ha objektíven szemléljük az emberi jogi dokumentumok szaporodását, akkor azt mondhatjuk, hogy többnyire fennáll az a helyzet, amire Maritain a természeti törvény-tanát építi, nevezetesen, hogy az emberiség erkölcsi tudatosulási folyamatában egy viszonylag lineáris fejlődésben az ‘emberi jogok’ megnevezés alatt a természeti törvény egyre újabb és újabb tartalmait fedezi fel kötelezőként.

Viszont ezzel ellentétes tendenciák is észlelhetőek, mégpedig olyanok, amelyek az ember – keresztény-tomista értelemben vett – természetével, annak lényegével és természetes hajlamaival szemben állnak.

Egy ilyen keresztény-tomista alapállásból a természeti törvénnyel ellentétes a már említett „abortuszhoz való jog”, de a homoszexuálisok együttélésének házasságként való elismerése is. Ezen természetjog-ellenes emberi jog-igényeket a Szent Tamás által kifejtett természeti törvény-tan terminusaiban lehet a legplasztikusabban bírálni.³²

A kérdés tehát úgy merül fel, hogy ha a természeti törvény kötelező erejét annak gnoszeológiai oldalához ilyen erősen kötjük, s a megismerésben a természetes hajlamok spontán és egészséges működésének ekkora sze-

---

³⁰ Vö. MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 49.

³¹ Vö. Uo.

³² Szent Tamás a természeti törvény elméletével annak kiteljesedett megismerési állapotában találkozott, ami a keresztény civilizációhoz tartozott, annak felelt meg. MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 157.

repet tulajdonítunk, mint ahogy azt Maritain teszi, akkor lehetséges, hogy az emberi jogok kibontásának egynémely alapjog tekintetében mutatkozó ilyen mérvű, természeti törvénnyel ellentétes regresszív folyamata, ami a már kötelező erejükben felismert emberi jogokkal és alapvető intézményekkel megy szembe, a természeti törvény kötelező erejét rendíti meg a címzettek oldalán. Nézetünk szerint vissza kellene ezéért térni a természeti törvény ontológiai oldalának hangsúlyosabb tárgyalásához ezen alapvető jogok tekintetében, továbbá így a spekulatív megismerés megerősítéséhez is a természeti törvény-tanban, ami természetesen semmit nem vesz el abból a tényből, hogy a természeti törvény „hétköznapi” és elsőrendű megismerési útja továbbra is a természet-szerintiség vagy a természetes hajlam alapján való megismerés.

Az, hogy a hétköznapi emberek többsége nem képes racionálisan igazolni legmélyebb erkölcsi meggyőződéseit, nem arra bizonyíték, hogy azok irracionálisak vagy érvénytelenek lennének, hanem éppen ellenkezőleg, azok lényegi természetességének, vagyis magasabb érvényűségüknek a jele.³³ Csakhogy mi most a jogfilozófiai megismerés reflektív útját vizsgáljuk, mivel az emberi jogok jogi kötelező erejének forrását és megjelenési formáit kutatjuk racionális érvek segítségével a természeti törvény tartalmait elemezve. Emberi jogokat érintő bírósági érvelés ugyanis nyilvánvalóan nem épülhet pusztán a természet-szerintiség alapján való megismerés evidenciájára az emberi jogok érvényesítésének bonyolultabb kérdéseiben, de úgy tűnik, hogy a korábban problémátlannak mutatkozó alapvető emberi jogok értelmezései is immáron ‘nehéz eseteknek’ számítanak több tekintetben is. Továbbá lehet, hogy Maritain idejében, a *Nyilatkozat* megfogalmazásakor bizton lehetett hagyatkozni a természeti törvény jogi oldalát kissé homályban hagyva annak erkölcsi megjelenési formájára és episztemológiai oldalára, hiszen az emberiség egy rendkívül erős közös erkölcsi tudatosodási tapasztalatra tett szert a II. világháború után.

Most azonban, amikor ez az erkölcsi kiteljesedés és tudatosodás ilyen spontán módon és egyetemesen már nem minden tekintetben észlelhető, akkor a természeti törvény jogi kötelező erejének alapjául álló ontológiai oldalát lenne érdemes jobban kidolgozni, s tenni ezt hangsúlyosan jogfilozófiai aspektusból. Csakhogy éppen olyan jogelméleti konstrukciók uralkodnak manapság, amelyek elutasítanak minden igazságra tartó érvelést, és a ‘természetes’ fogalmát sem természetjogi értelemben tekintik.

---

³³ MARITAIN J., *De la connaissance par connaturalité*. in *Nova et vetera* LV (1980), III, 186.

Ezáltal azonban az emberi jogi gondolkodást nagymértékben formálván a természetes megismerést gyengítik el, amennyiben – mint már kitértünk rá – a természeti törvénnyel ellentétes tartalmakat, igénybejelentéseket kívánnak „emberi jog”-nak, s így „természetes”-nek feltüntetni. Kérdés, hogy az ilyen törekvések érveivel szemben képesek-e a természetjogi érvelést hatékonyan képviselni az alapvetően morálfilozófiai megközelítés-módú gyakorlati filozófiai tanok, különösen, ha a szubjektív, az egyéni gnoszeológiai elemet hangsúlyozzák.

A problémát a neoklasszikus természetjogi elmélet oldaláról már érintettük, amennyiben azok a természetjog ontológiai, azaz az emberi természet lényeg-elemét és az abból fakadó természetjogi normák jogi dimenzióját hangsúlytalanná tették, amikor az emberi természetből teoretikus ész által levonható, abból dedukálható jogi normák gyakorlati filozófiai szempontú érvényességét, relevanciáját módszertanilag megkérdőjelezték. Márpedig a természetjog jogi megközelítésmódja – különösen az alapvető jogok tekintetében – nem tud a reflektív síkon az emberi természet ontológiai lényegéből, ismerveiből származó szükségszerű kijelentések, s így természetjogi előírások deduktív alkalmazási módszerétől eltekinteni, sőt ezeket tekintti a jogi érvényesség „kemény-elemeinek”, mivel, amely jogi előírás szükségszerűen következik az emberi természet lényegi elemeiből, az jogi érvényességi kritériumként szerepel minden pozitív jog vonatkozásában.

Lehet, hogy megközelítésmódunk nem tűnik korszerűnek a kortárs természetjogi tanok törekvéseit tekintve, mindazonáltal azt valljuk, hogy ezen tanok inkább morálfilozófiaiak, és nem annyira jogiak, továbbá talán némileg túldimenzionálják a természeti törvény – egyébként szubjektivizált – ismeretelméleti oldalát az ontológiai dimenzió érvényesítésének rovására.

Jó példa erre Martin Rhonheimer tomista természetjogi, de morálfilozófiai megközelítés-módú elmélete³⁴, aki többek között kárhoztatja azt, hogy az emberi ész megismerő-képessége, „ami megismer” szembeállításra kerül a természettel, „amit az megismer”, amely hibába a neoskolasztikus természetjogi elméletek estek. Szerinte újra fel kellene fedezni az észet, mint ‘természet’-et, vagyis az észet, mint ami természetszerűleg (*naturaliter*) ismeri meg azt, amit tenni kell és azt, amit el kell kerülni. Szerinte az emberi természet megismerése nem lehet az etika kiindulópontja.

---

³⁴ RHONHEIMER M., *La legge morale naturale: conoscenza morale e coscienza. la struttura cognitiva della legge naturale e la verità della soggettività*. http://www.academia.org/template.jsp?sez=Publicazioni&pag=testo/nat_dig/rhonheimer/rhonheimer&lang=italiano, RHONHEIMER M., *Praktische Vernunft und Vernünftigkeit der Praxis, Handlungstheorie bei Thomas von Aquin in ihrer Entstehung aus dem Problemkontext der aristotelischen Ethik*, Berlin, 1994

IV. Az alapvető emberi jogok deduktív igazolásának szükségessége

A teoretikus, spekulatív megismerés alapjául a *per se nota* elvek állnak – írja Szent Tamás. Ezen maguknál fogva evidens elvek mindenki számára azok; amikor viszont a megismerés anyaga nehéz és a szabályokat nem mindenki ismeri meg egykönnyen, attól még azok evidensek maradnak, de természetesen csupán az okosak, bölcsek számára.

A *per se nota* elvek az erkölcsi rendben a természetesen megismert elveknek felelnek meg, amelyeket nem előírásokból, hanem a természetes hajlam révén ismer meg az ember – írja Maritain. Egyrészt vannak – írja a francia természetjogász³⁵ – az *abszolút értelemben vett legáltalánosabb közös elvek (quasi prima principia)*, amelyek a spekulatív megismerés *elsődleges elveinek* felelnek meg³⁶, másrésztől vannak a *tág értelemben vett saját elvek (quasi conclusiones)*, amelyek a *konklúzióknak* felelnek meg a spekulatív megismerés rendjében. Maritain azt mondja, hogy ezen „majdhogynem konklúziók” tekintetében támadtak félreértések. Ezek szerinte az elsődleges, közös elvek konkretizálásai, képződményei, de *nem* dedukciói, mivel mindez még a természeti törvény részét képezi, amelyet a *természetes hajlam* alapján lehet megismerni.³⁷

A teoretikus megismerésben nemcsak *per se nota* elvekkel találkozunk, hanem belőlük levezetett, bizonyított végkövetkeztetésekkel is (*conclusioni dimostrate*), amelyek egyetemesen érvényesek. Ez a népek jogának felel meg Maritain osztályozásában, amely az erkölcsi lelkiismeret fejlődése során az egyéni értelem által kerül felismerésre, s nem pedig annak rendelkezése és kihirdetése alapján érvényes, aki a közösség közjavaról gondoskodik, vagyis nem a természeti törvény Törvényhozójának a rendelkezése folytán érvényes, vagyis nem természeti törvény. Ez az 'erkölcsi tapasztalat'³⁸ révén alakul ki, amely a természeti törvény közös, egyetemes elveiből következik *fogalmilag* rögzített konklúzió gyanánt, mintegy megfelelve a spekulatív ész rendjében található bizonyított következtetéseknek.

Vannak tehát az abszolút értelemben vett legáltalánosabb közös elvek, és vannak a belőlük szükségszerűen, de nem fogalmilag következő tág értelemben vett saját elvek, amelyek a közös elvek szükségszerű konkretizálásai, és mint a legáltalánosabb közös elvek, hajlam szerint kerülnek megismerésre.

³⁵ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 129.

³⁶ *Sum. Theol.*, I-II q. 94, a. 2.

³⁷ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*

³⁸ *Sum. Theol.*, I-II q. 94, a. 3,

A népek joga olyan szabályokat és előírásokat tartalmaz, amelyek a természetjogból szükségszerűen következnek, de a *fogalmi* megismerés adta konklúziók rendjének megfelelően.

Mindkét megismerés a természeti törvény tartalmát illeti és a következtetés *szükségszerű*, mindazonáltal az, hogy a népek joga nem képezi a természeti törvény részét, az nem a tartalma miatt van, mivel a természeti törvény elveiből szükségszerűen következő, azokból levont szabályokról van szó, hanem azon *mód* miatt, amint az megismerésre kerül, vagyis, hogy *fogalmilag* kerül megismerésre, azaz az emberi értelem közreműködése által.

A mi Tamás-értelmezésünk szerint, mivel maga Tamás is filozófiai nyelven fejt ki a természeti törvényről szóló tanait, ezért hozzá hűen elmondhatjuk, hogy a másodlagos megismerés tudományos-filozófiai nyelvén fogalmazva, a természetes hajlamok mindegyik rendjéből deduktív módon, szükségszerű fogalmi következtetésként fakad egy-két olyan előírás, ami az emberi lét-minőségből lényegileg származik (figyelembe véve, hogy mindegyik természetes hajlamnak sajátosan *emberi* értelme és értéke van), vagyis bizonyos mértékben az elsődleges előírásoknak a *Szentencia-kommentárban* foglalt értelméhez közelítünk.³⁹ A Tízparancsolat olyan parancsa mint a „ne ölj”, nyilvánvalóan a természeti törvényhez tartozik és az első természetes hajlamon alapul, *fogalmilag* belőle következik. Ezek tehát olyan, az adott jogtárgyon (emberi élet, emberi méltóság, házasság, nemi erkölcs stb.) alapuló alapvető, konkrét tartalommal rendelkező elsődleges előírásai a természeti törvénynek, amelyek az adott rendben töltik ki tartalommal a gyakorlati filozófia elsődleges elvét: „a jót tenni kell a rosszat pedig elkerülni”, mégpedig oly módon, hogy azok *fogalmilag* következnek azon cél fogalmából, amelyre az adott természetes hajlam tart.

Vagyis valóban az emberi természet fogalmilag megragadott alapvető céljaira utalunk ahhoz, hogy a természeti törvény legfőbb gyakorlati elve fogalmi-rationális dedukció révén konkrétabb tartalmat nyerjen. Az emberi természet egy fő célját ellehetetlenítő pozitív jogi norma (természet)jogi értelemben semmis, érvénytelen, mert a természeti törvény elsődleges előírásába, előírásaiba ütközik.

Így a létfenntartás természetes hajlamából fakad minimálisan minden emberi személy élethez való joga, a fajfenntartás természetes hajlamából pedig szintúgy minimálisan az egy férfi és egy nő életközösségén alapuló

---

³⁹ Maritain a *Szentencia-kommentárban* megfogalmazott 'közös elv'-et vagy 'elsődleges előírás'-t nevezi közös elvnek vagy elsődleges előírásnak *egy renden belül*, illetőleg saját elvnek vagy másodlagos előírásnak tág értelemben.

házasság jogintézménye, amely emberi természetén alapuló célokat (létfenntartás, fajfenntartás) ellehetetlenítő, megakadályozó ember alkotta törvény (természet)jogilag érvénytelen.

Ezek tehát nem a természeti törvény másodlagos előírásai, hanem a természeti törvény olyan 'elsődleges előírásai az adott renden belül', amelyek az elsődleges legfőbb elvből, annak az adott rendre való alkalmazásából *szükségserű fogalmi következtetéseként*, mint elsődleges természeti törvényi – tartalmi – előírások fakadnak, amik az azoknak megfelelő természetes jogot, illetve intézményt alapozzák meg. (Ezen természeti törvényi előírásokat mindenki, nemcsak a bölcsek képesek megérteni.)

Most az alapvető emberi jogok tekintetében csupán a gyakorlati racionalitás elsődleges elvének az adott rendre való alkalmazásaiból fakadó elsődleges előírások érdekelnek minket, vagyis az azon alapuló alapvető emberi jogok. Nyomatékosan kívánjuk azonban ehhez hozzátenni azt, hogy a természeti törvény másodlagos előírásai, amelyek az első előírásokból *konklúzióként dedukálhatóak* – s amelyek racionális igazolását esetleg csak a jogászok, illetve a bölcsek képesek megérteni – , szintén természeti törvényen alapuló emberi jogokat alapoznak meg, amelyeket ma szintén joggal tekinthetünk alapvetőeknek.

A természeti törvény adott renden belül foglalt elsődleges előírásai kivételt nem tűrő érvényességgel rendelkeznek, így ezen előírásokon alapuló emberi jogok nem tűnnek alkalmazásuk alól kivételt. Ezek például a „emberi méltósághoz való jog”, az „élethez való jog”, a „jogalanyisághoz való jog”, az „egy férfi és egy nő életközösségén alapuló házasság intézménye” stb.

Ezen előírások igazsága és helyessége mindenki számára nyilvánvaló, mivel „a természeti törvény az egyetemes alapelveit illetően egy és ugyanaz mindenkinél, mind a helyességét, mind az ismeretét illetően.”⁴⁰

A jogfilozófiai megközelítésmódot alkalmazó tomista Reginaldo Pizzorni Tamás-értelmezése a természetes hajlamok, az elsődleges és másodlagos előírások, valamint az emberi jogok tekintetében hasonlóan tűnik. Ezért döntően órá támaszkodunk ezen kérdések érintőleges tárgyalásában.

Szent Tamás természetes hajlamokat illető ontológiai rendszere állt az emberi jogok és természetes intézmények neoskolasztikus jogfilozófiai kifejtésének és igazolásának alapjául, ezért ennek megismerése szükséges az emberi jogok neotomista igazolásának megértéséhez. Habár Tamás

⁴⁰ *Sum. Theol.*, I-II q. 94, a. 4. Ford. T. T. J. i. m.

metafizikai rendszere korának gondolkodási rendszerét tükrözi,⁴¹ mégis fontos kiindulóponttúl szolgálhat az alapvető, ezért természetes emberi jogok rendszerének (tomista) igazolásához. Tamásnál az emberi jogok alapjául álló metafizikai rendszernek kizárólagosan antropológiai és etikai-jogi természete van, nem pedig elsődlegesen politikai, ami viszont az emberi jogok modern nyilatkozatait jellemezte. Ezért úgy véljük, hogy helyes, ha az emberi jogok alapjául szolgáló érveket áttekintjük Tamásnál, minthogy a jogfilozófiai megalapozás érdekel minket. A rendszer alapjául egy finalista szemlélet áll, mivel az emberi javak felé ható hajlamok célt jelenítenek meg az emberi cselekvés számára, s az ember létének minden szintjén érzékeli ezen hajlamait, természetének ezen szükségleteit.⁴² A természeti törvény az emberi természet emberi jóra irányuló hajlamainak normatív és racionális kifejeződése, ezért ezen törvény előírásai a természetes hajlamok rendjét követi.⁴³ Ily módon ezen hajlamok az ember egzisztenciális és esszenciális finalizmusai, ami a jog metafizikáját adja. Ebből következik, hogy Tamás gondolkodásmódját nem emberi jogok követelése mozgatja, hanem vizsgálati módja filozófiai jellegű, hiszen az az emberi jogok⁴⁴ emberi természetbe ültetett finalizmusa(i) köré szerveződik. Ezért a természetes hajlamok jelentik a *iustum naturale* igazi metafizikai alapját, minden természetes normát és az azokból következő alanyi jogokat megelőzően.⁴⁵ A természeti törvény előírásai, a lét finalizmusának a bázisán, a jóra való hajlamok fokozatainak felelnek meg.⁴⁶

⁴¹ Szent Tamásnak a természetes hajlamokat érintő hármas distinkcióját veszi át Auxerre-i Vilmos. Így megkülönböztetésre került a *legtágabb* értelemben (*universalissimum*) vett, minden dolgokban jelen levő természeti törvény, amely az *egész világegyetemet* igazgatja (ez az a természetes igazságosság, amely Platón *Timaios*-száiban kerül kifejtésre), az *egyetemesebb* (*universalis*) értelemben vett, amelyet a természet a „*lelkes*” (*állati*) lényeknek tanít meg (a természetjog *ulpianus* koncepciója), és végül a *speciális* értelemben vett (*speciale*), amely a *racionális lényekre*, vagyis az emberekre vonatkozik. Ez utóbbi a tulajdonképpeni értelemben vett természetjog, vagyis a természetjog racionális értelmében, ami az ész imperatívuszait tartalmazza. Tamás viszont a késő ókor meghatározó neoplatonikus gondolkodójának, Porphüriosznak (kb. 233–305) az emberi lényt felépítő komponensek hierarchikus rendjét veszi alapul. Vö.: VENDEMIATI A., *La legge naturale nella Summa Theologiae di S. Tommaso d'Aquino*, Roma, 1995, 124., PIZZORNI R., *Diritto naturale e diritto positivo in S. Tommaso d'Aquino*, 197. lásd különösen a 9. jegyzetet.

⁴² PIZZORNI R., *Diritto naturale e diritto positivo in S. Tommaso d'Aquino*, 193.

⁴³ PIZZORNI R., *Diritto naturale e diritto positivo in S. Tommaso d'Aquino*, 196.

⁴⁴ Tamásnál még nem jelennek meg az emberi jogok modern értelmükben, így az emberi jogok (neo)tomista megalapozásáról lehet csak szó.

⁴⁵ PIZZORNI R., *Diritto naturale e diritto positivo in S. Tommaso d'Aquino*, 196–197.

⁴⁶ PIZZORNI R., *Diritto naturale e diritto positivo in S. Tommaso d'Aquino*, 206.

Az ember és az alapvető természetes intézmények (házasság és család) ontológiája, természeti lényege valóban a természetes hajlam alapján, mintegy intuitíve megismerhető a gyakorlati racionalitás révén, azonban az emberi természet céljaiból fakadó természetjogi előírások a másodlagos megismerés szintjén fogalmilag és logikailag is szükségszerűen következnek azokból. Ezen előírások ugyanis normatív fejezik ki az emberi személy vagy a természetes emberi intézmény, valóság ontológiai tartalmát, természeti lényegét, amelyeket az emberi természet céljai tesznek plasztikussá, sűrítenek mintegy magukba.

Ezen természeti törvény által előírt és védett emberi valóságok alapozzák meg fogalmilag szükségszerűen az alapvető jogokat, úgy mint az ember élethez és emberi méltósághoz való jogát, de hasonlóképpen a jogalanyisághoz való jogát is, amelyet a *Nyilatkozat* deklarál is (a 6. cikkében). Ez utóbbiak ugyanis az ember természeti lényegéhez olyannyira hozzátartoznak fogalmilag, hogy azok nélkül nem is beszélhetünk emberi személyről jogi értelemben.

Az ember jogalanyisághoz való joga talán nem ismerhető meg a természetes hajlam alapján, de az emberi személyről való fogalomalkotásból feltétlenül, szükségszerűen következik, hiszen a személy-mivolt elismerésével a Másikhoz mint emberhez, azaz az egyetemes elismerő viszony által rendel viszonyulni. Az is lehet azonban, hogy nem tekintjük fogalmi dedukciónak a jogalanyisághoz való jog előírását, de mindenesetre az az emberi természeti lényegből, az ember méltóságából szükségszerűen fakad, s amelyet a természetes hajlama alapján, azaz emberi természete, vagyis racionális természete alapján⁴⁷ mindenki felismerni képes, mivel – mint írtuk – azt fejezi ki, hogy minden embernek joga van arra, hogy őt mint embert elismerve viszonyuljanak hozzá. Az ember a természetét esze segítségével érti meg és fogja fel, s így az ember természetes hajlama is az ember eszes voltában gyökerezik.⁴⁸

A jogalanyisághoz való jog tehát az emberi személy fogalmából szükségszerűen következik, enélkül nem viszonyulnánk a Másikhoz mint emberi személyhez. Az, hogy a *Nyilatkozatban* megfogalmazásra került (6. cikk), azt mutat(hat)ja, hogy az emberiség erkölcsi és jogi tapasztalatában a természetes hajlam megértéséből induló, s arra adott jogi reflexió révén kerül(het)et egyetemes kinyilvánításra mint természeti törvényen alapuló előírás – akkor is, ha annak természeti törvényen alapuló volta nem került

---

⁴⁷ Vö. MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 130.

⁴⁸ Uo.

kinyilvánításra, de a kontextusból akár az is kiolvasható. A jogalanyisághoz való jogból viszont fogalmi dedukció révén következik az „abortuszhoz való jog” természeti törvénnyel ellentétes volta, vagyis jogellenes volta, mert ezen „jog”-igény a méhmagzat jogalanyiságát, s így élethez való jogát is tagadja.

Maritain óvva int attól, hogy a racionalizmus csapdájába essünk, amikor a természeti törvénynek az emberiség közös lelkiismeretében való megjelenését tekintjük. A természeti törvény ezen megismerése ugyanis a természetes hajlam alapján történik.⁴⁹ De miképpen lehetséges a természeti törvényen alapuló emberi jogok jogfilozófiai igazolása, ha átlépünk a megismerés reflektív szintjére?

Figyelemre méltó, jegyzi meg Francesco Viola,⁵⁰ hogy Maritain a jogfilozófia tárgyának az ember alkotta *pozitív jogot* tekinti. A természeti törvényt pedig nem tartja *jogi értelemben kötelezőnek (debitum legale)*, mivel a 'jog' legfőbb ismervének a *kikényszeríthetőséget* tekinti.⁵¹ Mi azonban a jogi érvényességen alapuló 'kötelező erőt' tekintjük a jog lényegi ismervének, vagyis azon érvényesen előíró jelleget, ami által valamilyen dolog jogosan jár valakinek, akinek azt így meg kell adni. A pozitív jog kényszerítő ereje csupán ezen kötelező erőnek szerez érvényt azon jogszerűen járó dolgok (*iustum, debitum*) esetében, ahol a Másikat megillető „jussa”, ami jogilag az övé (*suum*), nem kerül önkéntesen megadásra.

A jogfilozófia Maritain szerint tehát nem magával a természeti törvény természetes igazságosságával és annak jogi megjelenésével foglalkozik, hanem „csak” a természeti törvény – másodlagos – tartalmainak a sajátos társadalmi-történelmi körülményekhez igazodó, szabad és kontingens meghatározásával, vagyis közvetlenül a pozitív joggal és annak vizsgálatával. A pozitív jog legfőbb ismervének azonban – mint mondtuk – a kikényszeríthetőséget tekinti, amely álláspontot a tomista természetjogászok nem osztják, így ezen állítása tekintetében inkább a jogpozitivizmus képviselőihez kerül közel.

Vagyis Maritain egyrészt *nem jogi* módon fogja fel a természeti törvényt, másrészt a jogfilozófiát nem tekinti a *természetjoggal* foglalkozó tudománynak. Ebből fakad az, hogy a veleszületett természetes emberi jogok természetjogi érvényességére és az abból fakadó jogi kötelező erejére, azok vizs-

⁴⁹ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 131.

⁵⁰ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 131–132. 19. jegyzet.

⁵¹ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 63. Ezen kérdés kritikai elemzéséhez lásd: FRIVALDSZKY J., *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, Budapest, 2007, 162–166.

gálatára sem helyezett különösebb hangsúlyt. Tehát nemcsak *gyakorlatilag* nem volt lehetséges az emberi jogok jogi érvényességének, annak tartalmának és alapjainak *teoretikus jogfilozófiai* igazolása a *Nyilatkozat* megfogalmazása idején, minthogy e tekintetben nem volt konszenzus a felek között, hanem teoretikusan sem volt Maritain erre indíttatva.

Ennek azonban korunkban látszanak meg a gyakorlati, jogpolitikai következményei, amikor is bizonyos emberi jogi véleményformáló körökben a természetes hajlamok fogalmát a természetes ész tamási fogalmától elvonatkoztatva egyszerre szociologizálják és biologizálják, illetve szubjektivizálják, s ilyen értelmükre alapítanak emberi jogi igényeket.

Nézetünk szerint vissza kellene térni az emberi természet és a természetjog jogi, jogfilozófiai jellegű felfogásához, hogy világossá váljon, hogy mi képez és mi nem emberi jogot, s, hogy mi természetes és alapvető jogosultság és mi nem az. Ehhez azonban a jogfilozófia szintjén fel kell adnunk a Maritain által – akkor helyesen – követett, a gyakorlati filozófiai talajon álló reálpolitikai konszenzualista alapállást, mert ez a konszenzus, sajnos, empirikusan már nem áll fenn, de fel kell adni a természeti törvénynek nem jogi olvasatát is, mert csupán a természetes hajlamon alapuló megismerésre hagyatkozva, illetőleg kizárólag a gyakorlati racionalitás evidenciáira alapozottan feltárni és jogfilozófiai módon megfogalmazni az emberi jogok és az emberi együttélés *jogi érvényességi* dimenzióját nem tűnik lehetségesnek. Tehát ez utóbbi miatt a ‘neoklasszikus’ és a gyakorlati filozófiának nevezhető természetjogi elméletek képviselői által követett utat sem tartjuk járhatóknak.⁵²

Az előbb említett irányzatok nem képesek ugyanis megállapítani és igazolni azt, hogy mivel a természeti törvény természetjogi előírásokat alapoz meg, ezért az alapvető emberi jogok szükségszerűen és tévedhetetlenül felismerendő módon, *jogi formájukban* következnek az *emberi természeti lényegből*, az emberi természet céljaiból, s hogy ezen jogok *jogi érvényességi kritériumként* szerepelnek a pozitív jog vonatkozásában, oly módon, hogyha azoknak nem felel meg, akkor nem minősül jognak, minthogy nem rendelkezik jogi kötelező erővel.

A mi meglátásunk szerint – hogy a természetjogi alapú jogfilozófiai gondolkodás szintjeit kísérleti jelleggel, mintegy indikatív módon megadjuk – a természetjog másodlagos megismerése, mint reflektív jogfilozófia – amit a természeti törvény elsődleges, köznapi, hajlam alapján való megismerése

---

⁵² Fulvio di Blasi, aki a leginkább ismert olasz jogfilozófus szakértője ezen irányzatnak, legújabb könyvében úgy fogalmaz, hogy Finnis módszertana több problémát okozott annál, mint amennyit (eredetileg) megoldani akart. DI BLASI F., *John Finnis*, Palermo, 2008, 161.

előz meg – az ember metafizikai, filozófiai antropológiai vizsgálatából indul ki és azon alapszik,⁵³ minthogy előírásainak kutatását a *a) spekulatív tudás* szintjén kezdi, az emberi személy lényegét, a legfőbb ontológiai ismerveket megállapítva. Ezen a szinten történik az emberi személy jogfilozófiai jellegű – normatív elemeket is tartalmazó – definíciójának megadása,⁵⁴ amiből az emberi természet legfőbb lényegi ismervei, természetes emberi céljai is fakadnak a maguk finalizmusával.

Az ember természetes hajlamainak rendje is ezen a szinten kerül kifejtésre, amiképpen az abból fakadó legalapvetőbb jogok is, amelyek deduktíve, azaz fogalmilag és logikailag szükségszerű módon adódó konklúzióként fakadnak az emberi természeti lényegéből (emberi méltóságához való jog, jogalanyiségéhez való jog), illetve a természetes hajlamok rendjéből (élethez való jog, a házasság és család jogintézményei stb.).

Az ezekből fakadó további (alapvető) jogok kibontása már a természetjogi gondolkodás, mint *b) spekulatív gyakorlati filozófia* szintjéhez vezetnek minket, mert a helyes társadalmi rend intézményi-normatív kérdéseire adnak választ az előbbi tudás érvényességi keretei között. A természeti lényegből és a természetes hajlamok rendjéből szükségszerűen, deduktíve következő elsődleges, illetve részben a másodlagos természeti törvényi előírások⁵⁵ utáni további jogok és intézmények tehát már a természetjogi gondolkodás mint praktikus gyakorlati filozófia, mint a dialektikus-kontroverziás jogi érvelés terejére tartoznak, amik a szillogisztikus érvelésükben az adott viszonyok jellegzetességei miatt a valószínűségi érveket is használják, de – hangsúlyozzuk – a spekulatív tudásból fakadó természeti törvényi előírás-

⁵³ „Szükséges, hogy a jog, mint létező alapját az első és abszolút létezőtől kapja, ami kiapadhatatlan forrása minden partikuláris létnek. A jog megismerése – ez a glosszátorok világos megsejtése – nyitott a metafizikára, a tudományra, ami méltóságát tekintve minden mást felülmúl. [...] A keresztény neoplatonizmus előfeltevéseivel összhangban a glosszátorok tehát hajlamosak voltak elfogadni, hogy a jog alapvető fogalmai, intézményei azon isteni terv szerves részét képezik, ami mindent szabályoz és rendez az örökkévalóságtól fogva.” PADOVANI A., *Perchè chiedi il mio nome? Dio, Natura e diritto nel secolo XII.*, Torino, 1997, 178.

⁵⁴ Az ember autentikus emberségének elismerése azzal szemben, ahogy az manapság olykor beállításra kerül, nemcsak a gyakorlati filozófiának, hanem elsősorban az elméleti filozófiának a kérdése. Az egzisztencializmus formulája, miszerint az ember természete abban áll, hogy nincs meghatározott természete, amilyen szuggesztív, olyannyira bizonytalan is, s nem alkalmas az emberi jogok egyetemességének megalapozására, annak objektív igazolására. PANGALLO M., *L'universalità della legge morale e dei diritti dell'uomo*, in GERARDI R. (a cura di), *La legge morale naturale, problemi e prospettive*, 157. 159.

⁵⁵ A természeti törvény kognitív-ismeretelméleti oldalát a következőképpen fogalmazza meg Vendemiati: „A *synderesis*, tehát, megérti-tartalmazza a természeti törvény elsődleges előírásait, a gyakorlati értelem ezek alapján dedukálja a másodlagos előírásokat.” VENDEMIATI A., *La legge naturale nella Summa Theologiae di S. Tommaso d'Aquino*, 89.

sok és emberi jogok/intézmények érvényességi határkritériumai között.⁵⁶ Ezért hívjuk ezt az érvelési módot 'spekulatív gyakorlati filozófiainak'.

A c) *gyakorlatiasan praktikus* jogi tudásszint az emberi jogokat és a természetjogon alapuló intézményeket illető jogdogmatikai-jogtechnikai kérdések jogi érvelés közben való jogi megítélésében érintett.

Végül a d) *prudenciális* döntés a bírói döntés, illetve az egyéni cselekvés szintjét illeti azzal, hogy az előbbinek egy bizonyos mértékű általános jelleggel, azaz szabályhoz kötött jelleggel még a méltányossági, illetve más egyedi elbírálást igénylő helyzetekben is rendelkeznie kell, így a döntés alapjául szolgáló érv nem teljesen kötődik az adott esethez, hanem inkább annak természetéhez.

V. Az alapvető emberi jogok metafizikai igazolását elnehezítő kortárs problémákról

Talán nem tévedünk, ha úgy tartjuk, hogy a *Nyilatkozat* a minden emberben benne rejlő, jóra és az igazra való vágyakozástól hajtva született, amikor is a dokumentum – többek között – a *Bevezető*ben az ember elidegeníthetetlen jogait, a nemzetek közötti barátságot, illetve az emberiség családjának minden egyes tagjának méltóságát és az emberek közötti együttélés testvériségen alapuló voltát deklarálja (1. cikk). A *Nyilatkozat* egyetemes jellege a minden emberben ható természetes erkölcsi törvény működéséről tesz tanúbizonyságot. A kérdésünk továbbra is az, hogy a természetes hajlam, illetve a természet-szerintiség alapján történő megismerése a természeti törvénynek mennyire biztos útja manapság az emberi jogoknak az emberiség szintjén, amikor – mint már említettük – bizonyos, jelentős hatást gyakorló véleményformáló értelmiségi körök és politikai erők „természetes”-nek tekintik immáron azt a hajlamot is, ami a természeti törvény keresztény-tomista felfogása szerint, s valószínűleg a *Nyilatkozat* megfogalmazói számára is természet-ellenesnek minősül(ne). Ezen „természetes”-nek tekintett hajlamok emberi joginak tekintett igénybejelentések igazolási alapjaiként fogalmazódnak meg.

⁵⁶ Chiodi rámutat arra, hogy Tamás nem akarja a természeti törvény tartalmainak kimerítő felsorolását adni. Sőt, maga a teljesség hiánya az emblematikus – teszi hozzá –, ami egyáltalán nem véletlen, mivel nem lehetséges metafizikai alapon, deduktív-racionális módon meghatározni a természeti törvény, azaz az erkölcsi cselekvés tartalmát, rendszerbe szervezeten, minden egyes esetre kiterjedő, teljes és kimerítő módon rögzíteni azt. CHIODI M., *La tradizione tomista e l'emergenza del moderno*, in ANGELINI G. (a cura di), *La legge naturale, I principi dell'umano e la molteplicità delle culture*, 80–81.

Úgy tűnik tehát, hogy a „természetes hajlamok” mai értelmezései már nem az emberi természetben gyökerező objektíve vett jóra irányulnak, így nem is fejezhetik ki a természeti törvény előírásait, de emberi jogokat sem alapozhatnak meg, akkor sem, ha esetleg mégis pozitív jogi formát ölteneének, akár nemzetközi dokumentum formájában is. Az ‘akarat’-nak ugyanis helyesnek kell lennie, azaz a természeti törvényre kell irányulnia ahhoz, hogy jónak neveztessek. A rossz, becsstelen cselekedetek esetében ugyanis csak *vágyról* (*cupiditas*), szenvedélyről beszélünk, az ‘akarat’ esetében, a szó voltaképpeni értelmében, csak jóra irányuló *akaratról* lehet szó – tesz ily módon a ‘*voluntas*’ és a ‘*cupiditas*’ között a sztoikus filozófiára visszanyúló fogalmi distinkciót Szent Ágoston.⁵⁷ A meghatározott alanyi körben empirikusan, szociológiai- ilag releváns módon jelentkező olyan emberi vágyak, amelyek a természeti törvénynek ellentmondanak, mert a természetes ész által nem rendezettek⁵⁸ és így nem minősülnek erkölcsileg jóknak, a tomista természetjogi értelemben nem is minősülnek ‘természetes hajlamok’-nak, s így nem is alapulhat azon sem természeti törvény, sem természetes emberi jog.

VI. Az emberi jogok érvényességének „erős” megalapozása felé: a teoretikus értelemben vett emberi természet és az abból szükségszerűen következő előírások rehabilitálásáról

Michel Villey és Jacques Maritain aggodalma az volt, hogy a történelmi változásnak teret nem engedő racionális szabályok rendszerének modernista tévképétől megmentsék a természetjogi gondolkodást. Az előbbi – többek között – Viktor Cathrein és Jacques Leclercq természetjogi tanait az említett veszély szempontjából mint negatív példákat hozza: „a modern pozitívizmus befolyása alatt hozzászoktunk ahhoz, hogy a *jog szón* megszövegezett *szabályok* korpuszát értsük; ezek szerint létezne a *természetjogi szabályok*nak egy olyan összessége, amely szövegezésre alkalmas, legalábbis kifejezett szabályi formájukat illetően a pozitív emberi törvénnyel analóg szabályokból áll. Márpedig egy ilyen állítás radikálisan eltér Arisztotelész doktríná-

---

⁵⁷ CATAPANO G., *La Regola d'oro in Agostino*, in VIGNA C., – ZANARDO S., (a cura di), *La regola d'oro come etica universale*, Milano, 2005, 127.

⁵⁸ A késő középkor gondolkodóinak érdeme, hogy rámutattak arra, hogy a természeti törvény foglalataként jellemezhető ‘arany szabály’ csak akkor működik jól, ha azok között érvényesül, akiknek az ‘akarata rendezett’. Lásd: FRIVALDSZKY J., *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, 267.

jától, és egyébként Szent Tamásétól is idegen. [...] döbbenet tapasztaljuk, hogy kortársaink többsége a jogot csak *kifejezett szabályok* összességéként tudja elképzelni; legyen szó akár arról, amit természetjognak nevezünk, akár arról, amit pozitív jognak. [...] Tehát azok is, akik még természetjogról beszélnek, azt szeretnék, ha a természetjog törvények sorozatából állna, egy a pozitív törvények kódexeivel analóg típusú kódexben. És mint látjuk, a teoretikusok azon törik magukat, hogy a természetjog szabályainak *katalógusát* megszerkesszék. Erre irányulnak manapság a természetjog — általában egyháziak tollából származó — tanulmányai, például Leclercq és Valensin atya művei Franciaországban, és korábban erre törekedett Cathrein atya, és rajta kívül talán Messner és számos spanyol szerző is. Én ebben a modern természetjogi iskola szokásos tévelygéseinek, Pufendorf, Thomasius és a német felvilágosodás sok más szerzőjének — sőt már Suarez vagy Vitoria vállalkozásainak a továbbélését látom.”⁵⁹

Ezen állítással szemben a valóságos helyzet nézetünk szerint az, hogy Leclercq korántsem gondolja,⁶⁰ hogy a természetjog szabályainak katalógusát meg lehetne vagy kellene szerkeszteni. Sokkal inkább azon jogi szabályok, elvek és intézmények számbevételéről van szó a jogrendszerek vonatkozásában, amelyek természetjogiak, és azoknak, amelyek pusztán pozitív jogiak anélkül, hogy természetjogiak lennének, hasonlatosan azon distinkcióhoz, amelyet Szent Tamás is tesz a természeti törvény egyetemes elveiből végkövetkeztetésszerűen következő, konklúzió-szerű jogszabályok és a természeti törvény egyetemes elveinek közelebbi meghatározásai, konkretizálásai révén létrejövő pozitív törvényi szabályok között.

Így bár Leclercq azt írja, hogy „A természetjog [tehát] bizonyos számú elvből áll”, a „pozitív jognak pedig alkalmaznia kell ezeket”, utána azonban hozzáteszi, hogy „a természetjog e közvetlen alkalmazásai mellett a pozitív jognak egy sor, az egyes társadalmak sajátos helyzetének megfelelő szükségletet is ki kell elégítenie; továbbá nagyon különböző módokon megvalósítható általános elveket kell alkalmaznia egy konkrét társadalomra.” Leclercq így különböztet egyrészt a természeti törvény (közvetlen) alkalmazásaiként megjelenő pozitív jogi normák között, amennyiben azok „olyan intézmények létrehozására irányulnak, melyek nélkül egyetlen emberi társadalom sem szervezhető meg egészségesen”, másrészt olyan pozitív jogi előírások

⁵⁹ VILLEY M., *A klasszikus természetjog egy történész szemével*, in FRIVALDSZKY J. (szerk.), *Természetjog, szöveggyűjtemény*, 203–204.

⁶⁰ A hivatkozott idézetek forrása: LECLERCQ J., *A jog és a társadalom alapja*, in FRIVALDSZKY J. (szerk.), *Természetjog, szöveggyűjtemény*, 73–80.

között, amelyek „egy adott társadalom közjáva számára bizonyos körülmények következtében hasznos intézményeket szabályoznak, anélkül, hogy ezek mindig, minden adott társadalomban hasznosak lennének”, s ezek „a természetjognak felelnek meg, anélkül, hogy természetjogiak lennének”.

Egy ilyen felfogásban „a természetjog tudományának tárgya lényegében annak meghatározása, hogy az intézményekben melyek a természetjogi elemek, vagyis azok, amelyeknek minden társadalomban fellelhetőeknek kell lenniük, s melyek a tisztán pozitív jogi elemek, vagyis a jog variánsai.”⁶¹ Leclercq nem gondolja, hogy a természetjog szabályok változatlan kódexe lenne, éppen ellenkezőleg, úgy fogalmaz, hogy „a természetjog tudománya is [tehát], mint minden más társadalomtudomány, állandó változásban van”. Ez már abból is fakad, hogy a „szociológia, mely a természetjog *par excellence* segédtudománya [...] olyan a természetjognak, mint az anatómia vagy a biológia az orvostudománynak, mint a pszichológia az erkölcsnek; tényeket szolgáltat a természetjognak, mely lehetővé teszi a szerzőknek, hogy feltárják tudományuk alapelveit.”⁶²

Következésképpen „a természetjog valójában mindenekelőtt pozitív tudomány”, mivel „az ember társas természete tény, a társadalmi lét követelményei pedig tényekből alakulnak ki”. Nem elvekből dedukált szabályok rendszere, hanem néhány alapelv szolgáltatja a kiindulópontot, mivel „az elméleti tudományok szolgáltatnak némi általános alapelvet, melyek lehetővé teszik a tények értelmezését, de ezen általános elvekből alapvető jelentőségüknél fogva csak kevés létezik, és csak tények közvetítésével vezetnek el társadalmi magatartásszabályokhoz vagy természetjogi szabályokhoz, melyek lehetővé teszik az értelmezésüket”.

A természetjog így az ember valóságos és nem pedig feltételezett természetéből indul ki, ezért „nehéz tudomány, mert túlságosan összefügg a szenvedélyekkel és az érdekekkel, és mert nagyon összetett területtel foglalkozik”, mivel „a társadalom tárgya, az emberek közti viszonyok törvénye még az orvostudomány, azaz a test egészségének törvényeinél is bonyolultabb” és „a társadalmi igények kevésbé egyértelműek, mint a fizikai szükségletek”.

Azon sem kell meglepődni – írja – hogy a „természetjog szinte mindegyik elve vitatott, nemcsak a társadalmi hatalom szükségessége, hanem a nemek közötti tartós kötelék vagy a magántulajdonhoz való jog is”, mivel „ezeknek a megvitatása semmit nem változtat a dolgok természetén”.

---

⁶¹ LECLERCQ J., *A jog és a társadalom alapja*, 80. Lényegében ezt a felfogást vallja Javier Hervada is. HERVADA J., *Introduzione critica al diritto naturale*, Milano, 1990, 193–199. különösen: 195.

⁶² LECLERCQ J., *A jog és a társadalom alapja*, i. m. 75.

Végül íme a bizonyíték arra, hogy nem tekintette a természetjogot szabályok kódexének: „Nem beszélhetünk egy szabálygyűjteményről, melyet azonnal kívánatos lenne pozitív törvényekké átalakítani.”⁶³ Olyannyira nem, hogy magától a mentalitástól is óvva int, hogy a természetjog aprólékosan megalkotott rendszerét törekedjenek létrehozni, nem tekintve az életviszonyok nagy változatosságát: „Óvakodjunk tehát attól, hogy a természetjog nevében törekedjünk előírni minden intézményt, melyről úgy gondoljuk, hogy konkrét körülmények között a közjó követeli meg. A természetjog területét tartjuk fenn azon elvek számára, amelyek az emberi életen uralkodnak, s amelyek nélkül az emberi haladás nem képzelhető el. Ezek a kortól, helytől és emberi értékeléstől függően különböző módokon alkalmazható elvek úgy biztosítják a haladást, hogy nem akadályozzák a kimeríthetetlen változatosságú emberi cselekvés kibontakozását. (kiemelés tőlem: F. J.)”⁶⁴

Ezen rövid áttekintésből az világlik ki, hogy nem áll az, amit Villey állít, miszerint az említett természetjogi szerző arra törekedett volna, hogy a természetjog szabályainak katalógusát megszerkessze, hanem inkább a pozitív jog szabályaiban keresi meg azon előírásokat, amelyek természetjogi érvényességűek, mert azok nélkül nem állhat fenn emberi társadalom, s azokat, amelyek csak az adott jogrendszerre jellemzőek. Vagyis ebben az esetben egy, a szociológiai és a jogi nézőpontra érzékeny természetjogi elméletről van szó, nem pedig egy elvont elvekből dedukált szabályokból álló kódex megalkotására való törekvésről. Nem állítjuk, hogy a Leclercq az egyetlen vagy a leghitelesebb, vagy akár a legjobb magyarázatát vagy alkalmazását adná a tamási természetjogi tannak, és azt sem, hogy a természetjogi gondolkodás legjobb útját járná, de azt viszont igen, hogy amit Villey evidenciaként vele szemben felvet, az nemigen állja ki az eredeti releváns szöveghelyekkel való összevetés próbáját.

A római jogi és a klasszikus természetjogi örökséget magáénak való Villey tehát úgy tartja, hogy a természetjog nem rendezhető szabályok rendszerébe. Ezzel egyetérthetünk, amennyiben azt állítjuk, hogy a természetjog tartalmi kifejtettségében nem tehető azonossá szabályok egy zárt rendszerével. Azonban azzal semmiképpen sem tudunk egyetérteni, hogy szabályok egyáltalán ne következzenek szükségszerűen a teoretikusan vett emberi természetből. Egynémely alapvető szabály ugyanis – amint azt láthattuk korábbi elemzéseinkből – nemcsak, hogy következik, hanem szükségszerűen, azaz apodiktikusan és általános érvénnyel következik a teoreti-

⁶³ LECLERCQ J., *A jog és a társadalom alapja*, i. m. 76.

⁶⁴ LECLERCQ J., *A jog és a társadalom alapja*, 80.

kusan megfogalmazott emberi természeti lényegből, az ember természetes hajlamaiból, az azok mögött húzódó természetes emberi célokból. Ezen szabályok tehát végkövetkeztetés-szerűen fakadnak az emberi természetből, s így jogi érvényességet *közvetlenül* természetjogi tartalmuk és érvényük alapján kapnak azon pozitív jogi normák, amelyek azokat érvényesítik.

Jacques Maritain pedig szintén a modern természetjogi gondolkodás elutasításának szándékától indítva szögezi le, hogy az „emberi ész nem absztrakt és teoretikus módon fedezi fel a természeti törvény szabályait egy geometriai sor módjára, nem az intelligencia fogalmi művelete révén vagy racionális megismerés alapján fedezi fel azokat.”⁶⁵ A probléma gyökerei szerint egészen Szent Tamásig nyúlnak vissza, aki a *Prima Secundae*-ben, a 94. kérdés 2. artikulusában kifejti, hogy minden dolog, amely felé az embernek természetes hajlama van, azt az ész természetesen mint jót, s így mint követendőt fogja fel. A „természetesen” azt jelenti – teszi hozzá Maritain –, hogy természetes hajlam szerint és nem pedig fogalmak szerint. Azonban a 94. kérdésben Szent Tamás folytonosan a spekulatív ész és a gyakorlati ész párhuzamával él (amint másutt is), amely párhuzam alapján folytonosan összehasonlítja a gyakorlati ész dinamizmusát a természeti törvény megismerésében a spekulatív észnek a teoretikus megismerésében betöltött szerepével. A természeti törvény saját vagy specifikus elveiről (előírásairól) beszél Tamás, mint amik a természeti törvény közös elveiből *kvázi* levezetésre kerültek, mintha tehát ezen elvek a közös elveknek lennének a dedukált tételei – írja a francia természetjogász. A helyzet azonban az – írja –, hogy a természeti törvény ezen saját vagy specifikus elvei egyáltalán nem racionálisan dedukált, azaz levont konklúziók, hanem ezzel Tamás csupán azt akarja mondani, hogy ezek a gyakorlati megismerés rendjében a spekulatív megismerés konklúzióihoz *hasonló* vagy azzal *összehasonlítható* szerepet töltenek be. A probléma Maritain szerint még tovább komplikálódik akkor, amikor a természeti törvény *filozófiai*, vagyis reflektív tárgyalására kerül sor, amikor is a filozófus a reflektált tudás eszközeivel úgy igazolja a természeti törvény specifikus elveit racionális és logikus módon, *mintha* azok a természeti törvény elsődleges (közös) elveinek (vég)következtetései lennének.⁶⁶ Innét van Szent Tamás kissé felületes kommentálói körében a kísértés arra – írja Maritain –, hogy ezen szöveghelyeken ne párhuzamot lássanak, s így azt gondolják, hogy „a természeti törvény specifikus előírásai logikus és racionális módon valóságosan kerülnek a közös elvekből levezetésre úgy,

---

⁶⁵ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 49.

⁶⁶ MARITAIN J., *Nove lezioni sulla legge naturale*, 50.

amint az a spekulatív megismerésben történik.”⁶⁷ Így a természetes hajlam alapján való megismerés fogalma teljesen eltűnik, s helyette az egy olyan racionális megismerésnek adja át a helyét, ami ki tudja, hogy miként utánozza a természetes hajlam alapján való megismerést – veti fel kritikailag Maritain, majd így folytatja: „a filozófusnak *a priori* kellene ismernie az emberi természet alapvető hajlamait, hogy a természeti törvény előírásait levezethesse,”⁶⁸ márpedig ez szinte lehetetlen, minthogy a természeti törvény megismerése nem fogalmak által való, hanem hajlam, természetszerintiség, szimpátia révén való megismerés. Az emberi ész nem elvont és teoretikus módon fedezi fel a természeti törvény szabályait, nem a geometriai sorok módjára és nem is fogalmi vagy racionális megismerés révén.

Végezetül azt mondhatjuk, hogy a hétköznapi, elsődleges megismerés terén valóban fontos szerepet tölt be a természetes hajlam szerinti megismerés, amely ideáltipikusan az emberiség erkölcsi tudatának fejlődésével észlelhetően működik az emberi nem egyetemes társadalmában, legalábbis annak a részében, amely ezen tudatosodási folyamat kifejezésében részt vesz. Ezen természetes megismerés eredményeképpen jönnek létre, egymást követő módon, a különféle emberi jogi nyilatkozatok. A jogfilozófia szintjén azonban ezen eredményeket igazolni szükséges, mégpedig a teoretikus és a gyakorlati filozófia eszközeivel. Ily módon ezen a megismerési területen nem nélkülözhetők, az alapvető emberi jogok megalapozása tekintetében pedig még kevésbé kerülhet meg a tudomány arisztotelészi-tamási értelme és annak módszerei.⁶⁹ A ráció ezen „erős” jellegének szerepét különösen hangsúlyozni szükséges korunkban, amelyben az emberi jogok jogfilozófiai *igazolását* is ontológiai, metafizikai *megalapozás* nélkül kívánják végezni, így eleve lemondva a jogi érvényesség „erős” alapjáról.⁷⁰

---

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ A legújabb olasz jogfilozófiai kutatások közül több a tamási természeti jogi tan felé nyit (ismét), immáron a gyakorlati racionalitás problémáiból (neoklasszikus analitikus természetjogi elmélet) és eredményeiből (római jogi és az arisztotelészi-tamási dialektika) nyert tapasztalatok birtokában. Az előbbi tekintetében FULVIO DI BLASI írása érdemel kiemelés: *Legge naturale, diritto naturale e diritti naturali*, in DI BLASI, F., – HERITIER P., *La vitalità del diritto naturale*, Palermo, 2008, 39–63., az utóbbi tekintetében pedig GIAMPAOLO AZZONIÉ: *Lex aeterna e lex naturalis: attualità di una distinzione concettuale*, in DI BLASI, F., – HERITIER P., *La vitalità del diritto naturale*, 159–209.

⁷⁰ Ennek feltárásához és a prudenciális jogi gondolkodás hagyományával való összevetéséhez ld.: PATTARO E., *Introduzione al corso di Filosofia del Diritto*, II, Bologna, 1993, 425–541. különösen: 505. o.-tól.